

9. Inimõiguste uurimise metodoloogia

Inimõiguste küsimused pakuvad huvi paljudele eri teadusharudele ning õigusteadus on neist vaid üks, kuigi õigusteadlastele ja -praktikutele võib tunduda teisiti. Inimõiguste kaitse ja edendamine vajavad erialadevahelisi lahendusi, lisaks õigusruumile (sh normid) tuleb inimõigustest lähtuda ka näiteks tervishoiu-, haridus- ja sotsiaalvaldkonnas. Inimõigusi uurivad ka antropoloogid, sotsioloogid, ajaloolased, geograafid, politoloogid, psühholoogid ja majandusteadlased.¹ Inimõiguste uurimine võib tähendada näiteks seda, kui hästi või halvasti on inimõigused kaitstud, kuidas neid kaitstakse ja nende kaitset edendatakse, mida inimõiguste mõiste üldse hõlmab ning kuidas „inimese“ kategooria mõtestamine on otseselt mõjutanud meie arusaama inimõigustest.² Inimõiguste uurimisest saab rääkida ka laiemalt kui üksnes teaduse kontekstis, näiteks koguvad inimõiguste olukorra kohta andmeid mitmesugused huvirühmad, vabaühendused, mõttekojad, riigiasutused ja rahvusvahelised organisatsioonid.

Inimõiguste uurimise puhul on tähtis rääkida metodoloogiast. Allison Corkery on selgitanud, kuidas metodoloogiast oleneb, millist ebaõiglust me näeme ja tähtsustame, mistõttu on metodoloogia midagi palju enam kui lihtsalt tehniline valik.³ See mõte raamistab meie peatükki ning annab aimu, miks on üldse vaja rääkida inimõiguste uurimise metodoloogiast. Inimõiguste uurimise metodoloogia mõjutab otseselt inimõiguste kaitse tõhusust ning seda, kui hästi või halvasti adresseerib inimõiguste kaitse raamistik ühiskondlikku ebavõrdsust, struktuurset ja institutsionaalset seksismi, rassismi. Metodoloogilised valikud kas aitavad kaasa sellele, et kõrvale jäetud inimeste ja haavatavate rühmade kogemused saavad toetava poliitilise tähelepanu, või hoopis võimendavad diskrimineerimist, stereotüüpsetest hoiakutest lähtumist.

Kuigi eestikeelne inimõigusi uuriv teadus on olemas olnud juba pikalt ja käinud käsikäes Eesti omariiklusega, pole seni ilmunud eesti keeles ühtegi tüviteksti inimõiguste uurimise metodoloogia kohta. Siinse peatükiga alustame selle lünga täitmist ning ühtlasi loodame, et see inspireerib ka teisi asjatundjaid seda teemat

avama, teadusartikleid ja raamatuid kirjutama. Võttes muu hulgas eeskuju võõrkeelsest teaduskirjandusest, küsime järgmist. Kuidas konstrueeritakse inimõigustealaseid teadmisi?[4](#) Milliseid lähenemisviise ja meetodeid kasutavad teadlased inimõiguste olukorra dokumenteerimiseks, inimõigusi kaitsvate normide tõlgendamiseks, inimõiguste tegeliku sisu väljaselgitamiseks, nende tõhusaks realiseerimiseks poliitilises kontekstis või inimõiguste usaldusväärset mõõtmist ja uurimist võimaldavate tööriistakastide loomiseks?[5](#) Kuidas sõnastavad ja käsitlevad eri teadusharud inimõiguste küsimusi nii ühe teadusharu sees kui ka nende üleselt?[6](#)

Akadeemiline huvi rahvusvaheliste inimõiguste kui distsipliini vastu on viimase kuuekümne aastaga üha kasvanud ja jätkab kasvamist.[7](#) Inimõigustealases teadustöös domineerib endiselt doktriinipõhine lähenemine (*doctrinal approach*, ka *black-letter*-lähenemine), mis analüüsib kehtivat õigust, pakkudes (kirjeldavat) ülevaadet olemasolevatest normidest ning nendevahelistest suhetest (sh vastuoludest).[8](#) Lihtsamalt öeldes keskendub doktriinipõhine lähenemine sellele, mis on seadustes ja muudes õigusaktides kirjas, mitte sellele, kuidas normid päris elus toimivad, ning jätab tähelepanuta ka sotsioloogilised ja poliitilised narratiivid. Kuigi doktriinipõhine lähenemine mängib inimõiguste kaitses olulist rolli, andes informatsiooni kehtiva õiguse kohta, on see siiski kaunis kitsas lähenemine, mis ei suuda tabada seda, kuidas inimõiguste kaitset mõjutab ajalooline, majanduslik, poliitiline ja sotsiaalne kontekst.[9](#) Inimõigustealane teadus hakkas doktriinipõhisest lähenemisest kaugemale vaatama 1990. aastatel, eelkõige kogusid populaarsust mitmesugused sotsiaalteaduste meetodid.[10](#) Paraku ei käinud sellega kaasas ühe või teise meetodi eeliste ja puuduste sügavam analüüs.[11](#) Alles selle sajandi algul, kui oli hakanud üha selgemaks saama, et doktriinipõhisest lähenemisest ei piisa, selgitamaks välja struktuurse ja institutsionaalse ebaõigluse põhjusi ning toimemehhanisme, hakkas tekkima akadeemiline huvi ning laiem diskussioon inimõiguste uurimise meetodite ja metodoloogia teemal.[12](#)

Inimõiguste ja nende uurimise metodoloogia kohta on ilmunud põhjalikke kogumikke.[13](#) Samas torkab paljude käsitluste puhul silma üks ja sama puudujääk. Nimelt keskenduvad need liialt kas eri koolkondade, lähenemiste või meetodite tehnilisele kirjeldamisele ning vähem küsimustele, kust ja kuidas tuleb inimõigustealane teadmine (*knowledge production*), miks peaks inimõiguste uurimise metodoloogia olema kriitiline ja kuidas kriitilisust tagada. Neile küsimustele vastamisel ei ole kuigi palju abi käsitlustest, mis kirjeldavad erisuguste lähenemisviiside assortiid justkui kaste, kuhu üks või teine teadustöö võiks asetuda,

näiteks feministlik, marksistlik, postmodernistlik või pluralistlik lähenemine¹⁴, aga ei sedasta, et nendest tulenevad põhimõtted (nt võimudünaamika analüüs, sooperspektiiv, interseksionaalsus) raamistavad tugevalt seda, kuidas uurimisprobleemile lähenema hakatakse.

Selles peatükis me avame, mida tähendab inimõiguste kriitiline uurimine. Teisisõnu, me teadvustame ja reflekteerime, kuidas metodoloogia mõjutab teadmiste kujunemise protsessi ja sestap ka uurimistöö protsessi, sest võtted, mida kasutame andmete kogumiseks, loovad võimaluse näha probleeme teatud kindlal viisil ja sellest johtuvalt võimaldavad näha ka teatud kindlaid maailmu.¹⁵

- ¹Alston, P., Knuckey, S. (toim). The transformation of human rights fact-finding. Oxford University Press 2016; Çubukçu, A. For the love of humanity: the world tribunal on Iraq. University of Pennsylvania Press 2018; Blakeley, R., Raphael, S. Conducting effective research into state complicity in human rights abuses. – Contemporary Social Science 2020/15, lk 196–210; Bejarano, A. et al. Decolonizing ethnography. Duke University Press 2019; Grewal, K. K. The socio-political practice of human rights: Between the universal and the particular. Routledge 2016; Daigle, M., Martin, S., Myrntinen, H. „Stranger Danger“ and the Gendered/Racialised Construction of Threats in Humanitarianism. – Journal of Humanitarian Affairs 2020/2, lk 4–13; Madhok, S. On Vernacular Rights Cultures: The Politics of Origins, Human Rights, and Gendered Struggles for Justice. Cambridge University Press 2021.
- ²Vt täpsemalt Sithole, T. The Black Register. Polity Press 2020.
- ³Corkery, A. Methodological choices in human rights research are political, not just technical. Open Global Rights 21.12.2017. – <https://www.openglobalrights.org/methodological-choices-in-human-rights-research-are-political-not-just-technical/?lang=English> (17.11.2021).
- ⁴Andreassen, B. A., Sano, H.-O., McInerney-Lankford, S. (toim). Research Methods in Human Rights. A Handbook. Suurbritannia, Ameerika Ühendriigid: Edward Elgar Publishing 2017, lk 1.
- ⁵Ibid, lk 1.
- ⁶Ibid, lk 1.
- ⁷Gonzalez-Salzberg, D. A., Hodson, L. Introduction. – Gonzalez-Salzberg, D. A., Hodson, L. (toim). Research Methods for International Human Rights Law: Beyond the Traditional Paradigm. London: Routledge 2020.
- ⁸Ibid, lk 2.

- [9](#)Ibid, lk 2. Vt ka Ba, O. Global Justice and Race. – International Politics Review 2021.
- [10](#)Gonzalez-Salzberg, D. A., Hodson, L., lk 3.
- [11](#)Ibid, lk 3.
- [12](#) Ibid, lk 3.
- [13](#)Vt nt Alston, P., Knuckey, S. (toim). The Transformation of Human Rights Fact-Finding. Oxford University Press 2016.
- [14](#)Vt nt Gonzalez-Salzberg, D. A., Hodson, L. (toim). Research Methods for International Human Rights Law: Beyond the Traditional Paradigm. London: Routledge 2020.
- [15](#)Feministlikud lähenemisviisid on suuresti pannud aluse kriitilistele metodoloogistele lähenemisviisidele, rõhutades, kuidas meie positsionaalsus ja toimivad võimusuhted mõjutavad seda, milliseid teadmisi meil on võimalik luua. Tihti on feministid eelistanud termini „metodoloogia“ asemel kasutada terminit „epistemoloogiline vaatenurk“ (epistemological perspective), sest nende hinnangul on vaieldav, mida tähendab uurimistöö tegemisel teadmine ja mida see tähendab naiste elude perspektiivist. Vt nt Harding, S. Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women’s Lives. Cornell University Press 1991; Tickner, J. A. Feminism Meets International Relations: Some Methodological Issues. – Ackerly, B. A., Stern, M., True, J. (toim). Feminist Methodologies for International Relations, Cambridge University Press 2006, lk 19–41.